

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЯК ІНТЕГРАЛЬНОГО ПСИХІЧНОГО ЯВИЩА ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ОВС

Цільмак О. М.

Авторка в статті надала визначення поняттям: “морально-психологічний стан”, “психологічний механізм реалізації морально-психологічного стану”; описала класифікацію та функції морально-психологічного стану; визначила етапи психологічного механізму реалізації морально-психологічного стану працівників ОВС.

Ключові слова: морально-психологічний стан, працівник ОВС, професійна діяльність, психологічний механізм реалізації морально-психологічного стану; функції морально-психологічного стану, класифікація морально-психологічного стану.

Автор в статті дала определение понятиям: “морально-психологическое состояние”, “психологический механизм реализации морально-психологического состояния”; описала классификацию и функции морально-психологического состояния; определила этапы психологического механизма реализации морально-психологического состояния сотрудников ОВД.

Ключевые слова: морально-психологическое состояние, работник ОВД, профессиональная деятельность, психологический механизм реализации морально-психологического состояния; функции морально-психологического состояния, классификация морально-психологического состояния.

The author of the article provided a definition of the term “moral and psychological state”, “the psychological mechanism of implementation morale”; classification and functions described morale; defined stages of the psychological mechanism of implementation morale policemen.

Keywords: the moral and psychological state, police officers, professional activity, psychological mechanism of implementation morale; features morale, classification morale.

Працівники ОВС, за родом своєї діяльності, часто перебувають в екстремальних, конфліктних, надзвичайних ситуаціях. Отже, правоохоронна діяльність потребує від працівників: мужності, рішучості, психологічної витривалості, налаштування на переборення тягот, незгод, труднощів різноманітного характеру; змобілізованості, психологічної готовності тощо. Однак унаслідок впливу службового стресу, фізичних і психічних перенавантажень, хронічної перевтоми, ненормованого робочого дня тощо працівники ОВС часто перебувають в негативному морально-психологічному стані, який унеможливає або знижує ефективність і результативність вирішення ними службово-бойових завдань.

У наукових працях не існує однакової думки вчених щодо визначення морально-психологічного стану. Так, під морально-психологічним станом науковці розуміють: сукупність душевних переживань, які генеруються на чуттєвому рівні психіки людини при взаємодії з об'єктивною дійсністю та усвідомленні особистісних якостей і через систему психологічного захисту активно впливають на психічне здоров'я військовослужбовців та проявляються в моральній діяльності (О.О. Ілляк);

цілісне, визначальне морально-психологічне явище, яке є похідним від інтегрованої єдності й взаємодії духовних, моральних, морально-психологічних, політичних, національних, соціальних, економічних, військово-службових, навчально-бойових (у воєнний час - бойових), інших соціально-психологічних і психологічних чинників, котрі інтеграційно відображаються в соціальній психіці військовослужбовців у вигляді певних морально-психологічних стереотипів, які спрямовують їхню діяльність і поведінку (М.Й. Варій); інтегральний показник, що характеризує ступінь задоволеності особового складу підрозділу зовнішніми і внутрішніми умовами життєдіяльності та рівень його індивідуальної і групової (колективної) готовності до діяльності за штатним призначенням у звичайних та екстремальних умовах у даний час і в конкретній обстановці (В.А. Зельницький); цілісна, інтегральна сукупність політичних, духовних цінностей і позицій, потреб і інтересів, почуттів, які переважають і домінують у свідомості військовослужбовців у даний час чи протягом його певного проміжку (Ю.А. Московчук); рівень упевненості людини або групи; дух оптимізму (Collins Cobuild Advanced Learner's Dictionary); узагальнена характеристика змобілізованості та боєздатності людського компоненту до вирішення завдань при підготовці та веденні військових дій (О.І. Балаян) тощо.

Також учені по-різному визначають і структурні компоненти морально-психологічного стану. На їх думку, до них належать: умонастрої, емоційні та вольові стани [1], змобілізованість та боєздатність [2]; колективна свідомість військовослужбовців, система суспільних цінностей і моральних норм; бойова (службова) активність [3], умонастрої, індивідуальні та групові емоційні стани, стан вольової змобілізованості, готовності, налаштування й рішучості діяти [4] тощо.

Здебільшого “морально-психологічному стану” присвячено багато наукових праць у воєнній психології: М.Й. Варія, О.І. Балаяна, В.В. Говорухи, М.І. Дьяченка, В.А. Зельницького, В.П. Каширіна, П.П. Криворучка, Ю.А. Московчука, Д.Г. Попова, В.В. Ягупова та інших.

Однак під кутом зору юридичної психології ґрунтовних наукових досліджень стосовно класифікації морально-психологічного стану як інтегрального психічного явища особистості працівника ОВС за останні часи здійснено не було. Це й буде метою нашої статті.

На нашу думку, під морально-психологічним станом працівника ОВС слід розуміти інтегральне психічне явище, яке обумовлюється комплексом психічних процесів, станів і властивостей особистості та визначає конкретний особистісний настрій у даний момент часу та в конкретних умовах професійної діяльності. Він обумовлюється та визначається комплексом інтегральних особистісних характеристик, серед яких провідне місце посідають: 1) біологічно обумовлені показники (психофізичні, нервово-психічні показники, психофізіологічні якості) та 2) індивідуально-психологічні характеристики (світогляд; ціннісно-смілова, мотиваційна, емоційна, вольова сфери; контрольно-оцінні та морально-етичні

якості; адекватний рівень домагань, моральні й практичні почуття та особистісний настрій).

Отже, морально-психологічний стан є динамічним, складним, системним, багатфакторним, багатовимірним, інтегральним психічним явищем, що має складну психологічну структуру.

На нашу думку, морально-психологічний стан працівника ОВС можна класифікувати залежно від:

1) модальності:

- позитивний - має позитивне забарвлення та характеризується піднесенням, бойовим збудженням, задоволенням, радістю, захопленням, гордістю. Такий стан сприяє якості та результативності професійної діяльності;

- негативний - має негативне забарвлення та характеризується занепадом, апатією, смутком, тривогою, відчаєм, смутком, нудьгою, невпевненістю тощо. Такий стан стає перешкодою на шляху вирішення професійних завдань;

- нейтральний - не має емоційного забарвлення та характеризується байдужістю;

2) емоційного тону вражень:

- відчуття задоволення - супроводжується позитивним емоційним тоном відчуття і відповідними фізіологічними змінами в організмі людини;

- відчуття незадоволення - супроводжується негативним емоційним тоном відчуття та негативними фізіологічними змінами в організмі;

3) інтенсивності:

- стійкий - визначається сталість збереження домінуючого морально-психологічного стану впродовж тривалого часу;

- мінливий - визначаються коливання морально-психологічного стану залежно від поточних обставин;

- помірний - характеризується помірно вираженим морально-психологічним станом;

4) форми прояву:

зовнішній - має зовнішній прояв, демонструється;

- внутрішній - він не демонструється особою, однак його можна продіагностувати за зовнішніми ознаками, спрямований на внутрішній світ особистості, у такої особи діагностується внутрішньоособистісний конфлікт; прихований - не має зовнішнього прояву, маскується;

5) тривалості:

- довготривалий - тобто дуже тривалий за часом;

- короткочасний - триває невеликий відрізок часу;

- пролонгований - затяжний морально-психологічний стан (негативний стан обумовлює професійне вигорання та професійну деформацію; позитивний - ефективність професійної діяльності);

6) кількості осіб:

- одноосібний - домінуючий морально-психологічний стан однієї особи;

- груповий - домінуючий морально-психологічний стан членів певної групи;

- колективний - домінуючий морально-психологічний стан членів колективу певного підрозділу ОВС;

7) динаміки:

- піднесений - характеризується духовним або емоційним збудженням, прагненням вирішувати поставлені завдання, відстоювати певні позиції тощо;

- занепадницький - характеризується занепадом духовного світу, зниженням боєздатності, емоційним виснаженням;

- апатичний - характеризується байдужістю, відчу-

женим ставленням до навколишніх подій, відсутністю прагнення до будь-якої діяльності;

- стабільний - характеризується стійким домінуючим морально-психологічним станом, він забезпечує боєздатність, ефективність вирішення професійних завдань;

8) глибини:

- глибокий - торкається глибинної ціннісно-сислової сфери індивіда, є дуже болючим і виснажливим;

- поверхневий - торкається незначних аспектів ціннісно-сислової сфери, особа його швидко переживає;

9) чинників виникнення:

- об'єктивно обумовлений - виникає внаслідок впливу зовнішніх факторів (політичних, соціальних, професійних тощо);

- суб'єктивно обумовлений - виникає внаслідок особистісних переживань особистості; залежить від типу нервової системи, мотивів, настановлень, ціннісно-сислової та емоційно-вольової сфери особи; від попередніх вражень тощо;

- об'єктивно-суб'єктивно обумовлений - виникає внаслідок одночасної дії внутрішніх і зовнішніх подразників.

Морально-психологічний стан завжди супроводжується зовнішніми ознаками, які мають минулий, динамічний характер, він виражається найчастіше в емоціях, фарбуючи всю психічну діяльність працівника ОВС, вносячи зміни в: протікання психічних процесів, відображення особливостей характеру особистості, поведінкові прояви та тим самим впливає на ефективність вирішення професійних завдань.

Морально-психологічний стан як інтегральне явище психічної діяльності особистості має певні функції, серед яких слід виділити такі:

- оцінна - визначає значимість усього, що відбувається;

- сигнальна - указує на значимість чогось;

- мотивувальна - мотивує поведінку, діяльність чи бездіяльність;

- спонукальна - спрямовує діяльність, дії, вчинки.

У структурі морально-психологічного стану можна виділити такі основні компоненти:

1) когнітивний (cognition) - базується на узагальнених повсякденних, професійних, наукових і т.д. знаннях, їх суб'єктивній оцінці та виборі. До складу цього компонента слід віднести такі елементи:

перцептивний (англ. perceptual) - процес сприйняття себе, інших або професійної діяльності, побудова предметного образу діяльності;

інформаційний - ступень обізнаності особи щодо себе, інших або певних умов, факторів, ситуацій, подій;

орієнтаційний - розмаїття набутих життєдіяльнісних знань та умінь тощо;

2) афективний (affect) - емоційне реагування особистості на певні умови, фактори, ситуації, події. Він включає такі елементи:

чуттєвий - відчуття симпатії або антипатії до себе, інших, професійної діяльності;

оціночний - акумулює суб'єктивну та об'єктивну оцінку себе, інших, певних умов, факторів, ситуацій професійної діяльності та визначає лінію поведінки працівника тощо;

ціннісний - відношення до самого себе, інших, до професійної діяльності й на основі певної ієрархії світоглядних норм та аксіом;

3) операційний - вияв морально-психологічного стану.

Він включає такі елементи:

конативний (від лат *sonatus* - спроба, посилення, спрямованість) - мотиваційна та волевольва регуляція поведінки під час професійної діяльності;

мобілізаційний - готовність діяти певним чином і дотримуватися соціально прийнятих аксіом і норм життєдіяльності;

дійовий - власне процес вирішення професійних завдань.

Прийняття рішення щодо вирішення професійних завдань може відбуватися по-різному. Іноді волевольвий акт здійснюється без особливого рішення, тобто тоді, коли збудження не викликає внутрішнього опору. Весь волевольвий акт від первинного збудження до його реалізації є одним цілим і прийняте рішення полягає у визнанні цілі. У тих волевольвих актах, де є складна боротьба мотивів або їх обговорення, дія відкладається. Боротьба мотивів закінчується прийняттям рішення та остаточною постановкою свідомої мети. Рішення - це особливий процес, що має власну техніку реалізації

На нашу думку, психологічний механізм реалізації морально-психологічного стану – це сукупність психічних станів, процесів і властивостей, детермінованих домінуючими потребами, бажаннями та мотивами; за допомогою яких відбувається особистісний настрій на процес вирішення професійних завдань. Психологічний механізм особистісного настрою працівника ОВС на процес вирішення професійних завдань має такі етапи: 1) виникнення домінуючої потреби; 2) виникнення інтересу, що спонукає домінуючою потребою ("Це цікаво"); 3) виникнення бажання задовольнити домінуючу потребу ("Я - хочу"); 4) оцінка домінуючої потреби, інтересу, бажання (когнітивний, афективний компонент); 5) формулювання цілей, вибір способів дій для задоволення потреб (когнітивний, афективний компоненти); 6) усвідомлення мети й бажання досягти її (когнітивний, афективний компоненти); 7) усвідомлення можливостей вирішення професійних завдань (когнітивний, афективний компоненти); 8) виникнення мотивів, які стверджують або заперечують ці можливості (когнітивний, афективний компоненти); 9) боротьба мотивів та

їх ієрархічний вибір індивідом (когнітивний, афективний компоненти); 10) вибір однієї з можливостей реалізації (когнітивний, афективний компонент); 11) прийняття рішення щодо способів і засобів вирішення професійних завдань (когнітивний, афективний компоненти); 12) виникнення готовності до вирішення професійних завдань (когнітивний, афективний і операційний компоненти).

Таким чином, морально-психологічний стан особового складу МВС України є доволі складним інтегральним психічним явищем, що має певну психологічну структуру; який виникає із-за внутрішніх, зовнішніх процесів, тобто детермінується суб'єктивними, об'єктивними та суб'єктивно-об'єктивними чинниками; і який має досить складний психологічний механізм реалізації.

Література

1. Военная психология: методология, теория, практика: учебник. / П. Корчемный и др. - Москва: Военный университет. Кафедра психологии. - 1996.

2. Балаян А.И. Морально-психологическое состояние личного состава: сущность и диагностика. // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. - № 43-2. - Т. 17. - 2007. - С. 31-33.

3. Броневицкий Г.А., Броневицкий Г.Г., Томилин А.Н. Психолого-педагогический словарь офицера-воспитателя корабельного подразделения. - 2005.

4. Каширин В.П. Морально-психологическое состояние личного состава подразделения (части) / В.П. Каширин // Военная психология: методология, теория, практика: учеб.-метод. пособие / Р.А. Абдурахманов, А.Я. Анцупов, Б.П. Бархаев и др. - М.: Военный университет, 1998.

Цільмак О.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
ОДУВС

Надійшла до редакції: 17.12.2014

УДК 159.9:351.74

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ У ВИХОВАННІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Цвілюк С. А.

Стаття присвячена проблемам виховання морально-етичних та психологічних засад працівників правоохоронних органів у процесі формування високоосвічених і висококультурних, патріотично орієнтованих кадрів МВС України.

Ключові слова: правоохоронні органи, культура комунікації, морально-правове виховання, кодекс честі, професійна етика.

Статья посвящена проблемам воспитания морально-этических и психологических основ работников правоохранительных органов в процессе формирования высокообразованных и высококультурных, патриотически ориентированных кадров МВД Украины.

Ключевые слова: правоохранительные органы, культура коммуникации, морально-правовое воспита-

ние, кодекс чести, профессиональная этика.

The article is devoted to the education problems of moral-ethical and psychological bases of law enforcement in the process of formation of highly-educated and highly-cultured, patriotically oriented staff of Internal Affairs of Ukraine.

Keywords: law enforcement, communication culture, moral-legal upbringing, Code of Honour, professional ethics.

Діяльність працівників правоохоронних органів найтіснішим чином пов'язана з проблемами культури, морально-етичних норм, психологічних чинників і професійної етики в їхньому практичному функціонуванні, передусім у процесі взаємин між міліцією та суспіль-

© С.А., Цвілюк, 2015